

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Minder

fra

Sundeved og Felsted Sogn

Af G. Hausbøl.

I Kommission hos
N. Hartvig Nielsen, Aabenraa.

•••••

Aabenraa.
Trykt i „Sejmdal“s Trykkeri.
1914.

Minder

fra

Hunderved og Felsted Sogn

Af D. Fausbøl.
X

—•••—

Habenraa.

Trykt i „Hejmdal“s Trykkeri.
1914.

Ved at samle Materiale til mine Artikler om Gammelgaard og Varnæs, blev jeg opmærksom paa, at der laa mere gemt og bevaret fra Livet i ældre Dage paa Sundeved end andre Steder i vort Land, og dette gav mig Lyft til at gaa lidt videre end til selve Varnæs.

Selv om det er noget vanskeligt at samle paa en for mig ukendt Egn, har jeg dog faaet fat i en Del, men uden Hjælp vilde det have været umuligt, og Hjælpen har jeg faaet i rigeligt Maal af N. Andresen i Skelle, N. Ludvigsen og J. Lorenzen i Stenderup, J. Jversen i Svejrup samt enkelte andre, der ikke ønskes nævnt, hvorfor jeg herved bringer disse Mænd min bedste Tak.

Fra Broagerland.

Som bekendt er Sundeved en Halvø mellem Alsfund og Nybøl Nor, og mellem denne sidste og Bemmingbund er der igen en Halvø i dobbelt Forstand, det er det saakaldte Broagerland.

At denne fra den ydste Halvø saa affkaarne Beliggenhed har sat sit Præg paa Folket, er naturligt, og at der findes flere gemte Overleveringer fra ældre Tider, er givet. Ogsaa det barnlige har bedre bevaret sin Oprindelighed. En Namse som: „Dynt aa Skjæld, der ligger Gammelgaf midt æmeld“ maa dog ikke tages helt bogstaveligt. Hvordan den skal tydes, er ikke saa lige til, da de tre nævnte Byer ligger i en Trefant.

Navnet Broager lyder noget unaturligt, det er utænkeligt, at der i Landnamstiden, den Tid, da de enkelte Mænd og Slægter tog Jord og bebyggede Landet, allerede skulde have været enten Broer over Vandløb eller Stenbro, og lige saa lidt har der været Acre. Det er Ting, som kommer efter Bebyggelsen.

Naar Byen imidlertid i Folkemaal et hedder Braaver, kan der være stor Sandsynlighed for, at dette er det rigtigste. Folkemaal et har i Regelen holdt mere fast ved det oprindelige end de Skrivende, der i Regelen var indvandrede Embedsmænd, og som Studerende hildet i deres latinske og tyske Uddannelse, fremmede for Folkemaal et og Folkets historiske Udvikling.

Vel er Tydningen af vore Sted-

navne et trøstesløst Arbejde, da man oftest kun naar til Gissninger og Muligheder. Men vil man tyde, da maa man søge til de oldnordiske Personnavne. Det er dog det naturligeste, at den Mand eller Slægt, der har anlagt Byen, har givet Byen Navn.

Naar Pastor Kof derfor nævner det oldnordiske Braa som muligt Navn paa den første Nybygger, saa lyder det meget naturligt og i hvert Fald ikke utænkeligt.

**Udpluk af Kirke-Megnslabsbogen, trykt hos
N. Sørensen, Aabenraa, 1863.**

Enhver Boelsmand giver aarlig i Høsttiden Sognepræsten en Høne.

Naar de Bokslys, som bruges i Kirken ved Altergang og Jordefærd, er saavidt nedbrændte, at de ikke kan benyttes længere, men at nye maa

anskaffes i deres Sted, beholder af de overblevne Stykker Sognepræsten det ene og Degnen det andet.

Svinesedning paa Olden har Præsten udelukkende i Pastorats-Stovene.

Jngen uden Præsten maa holde Døbetøj eller Kristentøj. Der haves fire til forskellige Priser: til 12 hlbfl Skilling, 16, 24 og 32 Skilling, blandt hvilke alle Sognefolk kan vælge efter Behag.

Bed Offer-Bryllupper faar Præsten efter Sædvane Dagen i Forvejen et Stykke Oksekød af vilkaarlig Størrelse samt Tungen.

For Brudekransen og Brudesmykke, som Præsten maa holde i Beredskab, betales 1 Rigsdaler four.; dog kun de af Menigheden, som hører under Njbsborg og Blansgaard, er forplig-

tede til at tage disse af Præsten.

Sognepræsten har at betale aarlig til Diaconus: 3 rede Penge 30 Rigsdaler four., en Brimpel Smør, 4 Iybst Skilling samt fire Brød. 3 Aaret 1810 befaler Amtmand Linstow Boelsmændene i Skelle at hente Tørb til Hovedpræsten i Egnen paa den anden Side af Høllerup, og Boelsmændene i Skodsbøl at hente Tørb fra Holebøl.

Diaconus maa have fri Svinesedning og Oldendrift paa Aller Mark.

Degnen har fri Græsning til sine Faar paa Kirkegaarden.

Smeden i Skelle.

Med Udføistningen i 1778 fik By-smeden som Bederlag for sin Græsningret tildelt et Jordstykke, hvorhos der oprettedes følgende Kontrakt:

Med Forbehold af Øvrighedens Stadfæstelse er der oprettet følgende Overenskomst mellem samtlige Bymænd og Bysmeden om Smedearbejdet:

Smeden forpligter sig til at lave alt Smedearbejde for Bønderne uden Bekostning, dog er følgende undtagne, nemlig Vaase, Leer, Hækkelsekniive og andre Knive samt alt Arbejde, hvortil der bliver brugt File, som jo egentlig er Klejnsmedarbejde.

Smeden forpligter sig til at beslaa en Vogn for hver. Men hvem der forlanger Vagsto under deres Heste, da maa saadant særlig betales.

Hvorimod hvert Boel overlader til Smeden $3\frac{1}{4}$ Skæppe Land indlagt til hans eget Jord, samt til hver Jul 6 Skæpper Byg.

Det forbydes Smeden at indhegne Smedelandet til sit eget Landeri,

men derimod afmærke det med Grænfestene.

Hvis Bymændene klager over Smedearbejdet og Øvrigheden finder Klagen begrundet, saa staar det dem frit at tage Smedelandet tilbage og tage sig en anden Smed.

Det maa endnu tilføjes, at Jern og Kul skal Bønderne betale, og ved Heftebeslag sender Bonden tidlig om Morgenen en Karl til at trække Bælgen samt slaa for, naar Smeden laver Sko og smeder Stænger ud til Søm. Ligeledes naar der lægges Plovjern paa, faar Smeden ogsaa en Karl til Hjælp.

I begge Tilfælde skal Karlen have Brød og Brændevin med, baade til sig selv og Smeden, samt lidt Trækul til at fyre op med.

Paa Helligtrekongers Dag leverede Bønderne deres Byg. Om Aftenen fik de Skwitteringen. Smeden trakterede da med Kaffe og Punch. Siden spillede der Kort, og til Slutning gav det Smørrebrød og Snaps.

Gamle Byfikke i Stelle.

(Tildels meddelt af A. Andresen.)

Naar Bønderne i Stelle skulde samles om Byens Anliggender hed det altid at man skulde til „Ga'es" det er Gadestævne, saa de har før haft disse Bystævner paa Gaden. Senere blev de altid holdt i Kroen.

De Gamle har fortalt, at naar der skulde afstemmes om en vigtig Sag, saa skulde de, der stemte for Sagen lægge højre Haands Tommelfinger paa Bordkanten, saa var det nemlig først bindende.

Byen bestaar af 24 hele Gaarde, hvoraf den ene, en øde Gaard, ved Fællesskabets Ophævelse, blev udlagt til de 9 Raadnere, der før havde den i Fællesskab.

Af de gamle Bopladser, hvor de 11 Udflyttergaarde havde ligget, blev der udlagt 10 Husmandsflodder samt Hus og Have til 21 Jnderster. De betalte ingen Købesum af dette udsagte Land, men derimod blev der fastsat en aarlig Afgift, som tilfaldt Byen, det vil sige samtlige Bønder, og

Med Forbehold af Øvrighedens Stadfæstelse er der oprettet følgende Raadnere paa det øde Boel. Denne aarlige Afgift paa 9 Mark af hver Tønde Land kaldtes Grundhyre og skulde betales hvert Aar om Mortensdag.

Ugiften af de gamle Bopladser og Gadelandet kaldtes Gadepenge og skulde betales ved St. Hansdag.

Til at opkræve alt dette var der 2 Fortalsmænd, den ene fra selve Byen og den anden fra Udflyttergaardene. Denne Bestilling gik paa Omgang. Opkrævningen skete i Kroen i Forfommeren efter Saatiden og oven paa holdtes et Gilde, der kaldtes Blovøl. Hvem der ikke mødte til det fastsatte Klokkeslet, skulde bøde i Forhold til Ventetiden og fuldstændig Udeblivelse blev en større Bøde. Der blev drukket Kaffe med Krydderboller og derefter Kaffeponcher. Kaffen og Kagerne betalte enhver for sig, men Brændevin og Tobak blev købt for de indkomne Penge.

Saa blev der forhandlet om Byens

Unliggender, siden spilledeß Kort med en Omgang Kaffe-punch af og til. Kunde de indbetalte Penge ikke slaa til, opkrævede man noget mere, ligeledes bevilgede man en lille Sum til Karlens Blovøl. Ingen maatte gaa bort før Fortalsmanden havde hævet Labet.

Karlens Blovøl holdtes nogle Dage derefter, der var ligeledes to Fortalsmænd, som stiftede hvert Aar, dog ikke efter Raad, men i Regelen af de ældste Karle. Det var ikke en Pligt at møde, men de fleste mødte, selv de der nylig var konfirmerede.

Her gik det strengere til med at overholde de vedtagne Regler, Bøderne bestod ikke i Penge, men at drikke en Snaps for hver Overtrædelse.

Hver Karl skulde medbringe en

„Yddebust“, det er en Bufet med mindst 9 Slags Blomster i, ellers fik de en Bøde. De Karle, som mødte første Gang, skulde drikke en Snaps til Velkomst. Og ingen maatte forlade Selskabet, selv midlertidig, uden at spørge Fortalsmændene om Forlov. Den eneste fornuftige Bestemmelse de havde, var, at ingen maatte bande. Men Straffen herfor var den samme som ved de andre Forseelser, og den var ikke meget fornuftig.

Forøvrigt blev der drukket Kaffe med Boller og Buncher for fælles Regning; det følger af sig selv, at det blev Drikkegilder, og at en Del blev fulde.

Da Realbyrderne blev afløst 1885, blev Grundhyren og Gadepengene ogsaa afløst, og heldigvis gjorde dette Ende paa Drikkegilderne.

Om Aftenen, efter at Karlene havde hjerget sig noget Mellemmad et eller andet Sted i Byen, kom Pigerne og saa var der Dans. Der var paa den Tid ikke megen Standzforstel mellem de unge Bønderbørn og Tjenestefolk, de morede sig med hverandre, som runden af en Rod.

Dog kan dette næppe siges at have været Tilfældet, naar det gjaldt Giftermaal. Man giftede sig helst med Byzsbørn og ikke sjældent med temmelig nære Slægtninge. I Omegnen sagde man ofte „di Skeldinger er old der egen“, hvilket skal betegne, at der var godt Sammenhold mellem dem udadtil, hvad den ene vilde være med til, vilde den anden ogsaa, og omvendt. Men det skulde ogsaa betegne, at der var noget hjemmefødningsagtigt ved

mange af dem. Byens affides Beliggenhed, som en mindre Halvø paa hængt den større, kunde nok med tidligere Tiders Samfærdselsmidler for Dje give Anledning til denne Omtale.

Bomærker i Stalle.

(Meddelt af N. Andersen.)

I ældre Tid havde enhver Bonde her i Byen sit saakaldte Bomærke eller Husmærke, som var stedfæstet til Gaarden og ikke fulgte med Manden, naar han flyttede andet Sted hen.

Dette Mærke brugtes flere Steder, navnlig naar Manden ikke var saa skriftkyndig, at han kunde skrive sit Navn. Især fik det Anvendelse ved samtlige Underskrifter af Byens sælles Sager. Det blev brugt til Mærke paa Kornsække ved Siden af Mandens Navn, ogsaa paa Flæger, som bandtes

paa Faarene. Dog anvendtes det især paa Haandværkstøj som Spader, Skovle og paa Ting, som laantes ud til de store Gilder: Gryder, Fade, Bøtter osv.

Siden 1850 er Bomærkerne gaaet af Brug. En Mand, H. H. Nissen har dog gjort saa megen Vre af sit Husmærke: en stor Nøgle, at han har formet det som Blomsterbed i sin Græsplæne.

Her følger 21 Bomærker fra Byns Stalle:

Johan	人	Iversen.
Jørgen	卩	Christensen.
Jens	X	Rasmussen.
Andreas	W	Thomsen jun.
Jakob	☆	Tychsen.
Christian	X	Tychsen. -
Hans	o p	Asmussen.
Jørgen	I	Petersen.
Jakob	∩	Jakobsen.
Hans	卩	Christensen.
Peter	卩	Andersen.
Hans Chr.	☆	Andersen.
Jakob	卩	Jakobsen jun.
Andreas	Z	Thomsen sen.
Christian	卩	Christensen.
Christian	卩	Gregersen.

Andreas		Anderfen.
Peter		Andresen.
Jørgen		Hansen
Andreas		Anderfen sen.
Hans Jørgen		Hattesen.

Bomærkernes Betydning er: Plov=slav, Trefork, Knibtang, Dobbelt=B, Natmaalstors, Natmaalstors, Nøgle, Gaasfod, Hestefo, Snitbænk, Trefod, halvt Timeglas, dobbelt 4=Tal, Bogstavet J, et Anker, dobbelt Anker, dobbelt Timeglas, et Glas, dobbelt Hø=frog, Sporehjul og Trefod.

**Marknavn fra Stalle samt Navne paa
Gravhøje, Udflyttergaard og Veje.**

(Meddelelse af N. Andresen.)

Gravhøje: Strækkehøj, Søhøj,
Træhøj, Stenruffel og Ulvehøj.

Udflyttergaard: Langtjær,
Maaling, Nøjhus, Borre, Mølstov,
Stenstjær, Strækkehøj og Jasthøj.

Veje: Vigstort, Langsefeltstort,
Langsebeltstort, Jærfort, Tvang,
Vandstedbælstort, Gammelgabstort.

Marknavne: Sletager, Åsnis-
tjær, Primaager, Tværbygge, Kraft-
dal, Gammeldam, Kragebygge, Grøn-
holm, Gammelmoose, Dnslyk, Hven-
moose, Gammelfærrebro, Sønderroj,
Norroj, Kragesand, Kufmaj, Borres-
hoved, Nøhre, Biltjær, Borreager,
Borregab, Åsfeltjær, Hvalpehjørne,
Strygtvorn, Grimmesroj, Hørfrø-

mose, Langsefelt, Grøstthøj, Grød-
bjerg, Kalkbjerg, Dæmningsbjerg,
Kokkesbro, æ Grav, Langballe,
Mølhy, Bredroj, Borrod, Smedtjær,
Elmstøb, Erresmose, Kojum, Kalle-
tjær, Langjerl, Syverroj, Bathy,
Brudbrød, Rodepæl, Tangager,
Brændtjær, Folkobbel, Brunbjerg,
Brandsnæs, Bromaj, Hølbesager,
Borreager, Kathy, Bigsmaj, Esgeroj,
Lysbrød, Silleroj, Kjellingballe, Ige-
mos, Pælborre, Fredsholm.

**Ord og Udtryk af Folkemaalet paa
Broagerland.**

(Dels efter Claus Duns 1836 og dels med-
delt af N. Andresen.)

Det er meget forstaaeligt, at mange
Sprogrester fra ældre Tid har holdt
sig bedst paa en saa affides liggende
Halvø som Broagerland. Her bruges

da ogjaa i Folkemaalet en Mængde
for andre Sønderjyder næsten usor-
staaelige Ord og Bendinger.

I det følgende gengives en Del af
saadanne Ord og Bendinger:

æ vækktet = hvadsomhelst;

moje = underligt;

jons = nylig;

fej = meget;

en fej Karl = en dygtig Karl;

han figger = iler;

han er it jnøgst = fræt;

loj = down;

vildler = behageligere;

i Jller er moj vildler;

støjen = graadig;

raj = jnart;

Skagfolds = Kornneg, hveranden
Gang Top og Rod;

- en Fløj (Flæge) = Husmærke til at
binde paa Kreaturer;
Krøffellad = Hjælpebad ved Sten-
løftning;
Byge = Storbast i Uffelud;
Tærskild = Redskab til Baskens Ud-
bankning;
en Maall = Regnbuget;
et Lejl = Træbeholder til Øl i
Marken;
aa fik op = med Fastelavns Ris;
Fulle = Fristed ved Leg;
Skudgrød = Størgrød eller Høstgrød;
en Kampe = Mellemadkasse af
Træ;
en Skrav = en større Treben;
en Skrif = en mindre Treben;
en Kostag = Plovstav ved en Hjul-
plov;
en Herle = en Bøgeplante som bru-
ges ved Bagning;

- en Vejt = alle Brød af en Baging;
en Smiddel = en Smule;
Sildring = en, hvis Understørt hænger
nedesfor Øverstørt;
at knofre = ryste af Kulde;
et Kubbes = et Børnebæger;
høkke = flytte;
at spo sig = at skynde sig;
et Orrevrag = et vanskabt Husdyr;
hovsom = taalelig;
Øvel = Udvælst;
Helleting = Leddegigt;
Flygt = do.;
at værres = være stræbsom;
tikorte = morsom;
en Mulle = en Mængde;
et Skrup = et kort Stykke Vej;
at blive snoppe = bestæmmet;
stakke = kort;
Teger = Tækkereb;

- Jøbbetut = Hastværk;
at forstøjte en = overraske en ved ond
Gerning;
at døjsle = drive omkring;
afflares = afhøres til Konfirmation;
bej op = blive konfirmeret;
en Træt = en ufløgtig Person;
at kvobne = kvæle;
vøle stor = meget stor;
et Varp = den halve Ager;
en Grik = lille skarp Fordybning;
dinte = overgiben uartig;
Hild = Stænge over Stalden;
Hjold = Stænge over en Lo;
kast = koldt med skarp Vind;
ændsomt = fremskridende;
ginte = lystig overgiben;
Spult = kløvede Trærødder;
Gaardtræs = gammelt Gærdsel til
Brændsel;

en Høl = en Hue;
et Format = Kjøleliv til Kvinder;
en Stap = en Strippe;
en Brøvl = Hønserede;
stind = trind;
Sprøf = gamle Trægrene;
tht = faste;
Klyn = do. med stærkere Fart;
Tomb = gynge op og ned;
Maanael = i Morgen aarle;
Heldfag = Plads paa Loftet nærmest
Taget;
at bro = sole Tøj om Foraaret.

Uj Dagbogen.

Paa MS og Sundeved findes ikke saa sjældent Dagbøger fra begge Kri-
ge, som, om de end hovedsagelig drejer
sig om selve Slægten og Gaardens
Drift, dog hyppigt ogsaa indeholder
Stof af mere almen Interesse.

Blandt andre har den i 1869 af-
døde Gaardejer Hans Kristian An-
dresen paa Skelle Mark ført en
Dagbog, helt fra 1847 til Slutningen
af 1864, hvoraf her skal gengives nogle
Uddrag:

1848.

Februar 26: Gudstjeneste, Anledning
af Kong Chr. VIII Bisættelse.

April 9: Slag ved Bov, hvor vore
Tropper slog Friskaverne.

— 12.: Baaben=Øvelse i Byen af de
unge Karle.

— 24.: Igen Baaben=Øvelse.

-- 28.: kom de thste Tropper her til
Sognet.

Maj 1.: Jævnedes de Skanser, som
var opført af de Danske.

Juni 5.: Utter et Feltslag, hvorved de
Thste tog Stilling paa Nybølmark

og de Danske ved Dybbøl Kirke.

1849.

Marts 12.: Begge vore Karle stak af til Als, da der var Tale om at Tyfkerne vilde tage alle unge Karle til Soldat. De kom ikke tilbage før den 5. April.

April 3.: Nu begyndte Krigen igen; Danskerne mødte de Tyfke ved Graasten.

28. Maj til 16. Juli: Stadig Indkvartering af de forskellige Forbunds-tropper.

Juli 31.: Da den provisoriske Regering gav Ordre til, at alle Karle skulde møde i Rendsborg, flygtede vore.

August 2.: Gjorde Oprørernes Gendarmer et slemt Spektakel ved Andr. Jørgensens Bryllup. De

omringede Huset og udtraf en Del unge Karle, som de førte med sig til Broager for at være Soldat.

September 5.: Blev Farten til Als, som havde været spærret siden 17. Marts, frigivet.

-- 7.: Fik den tyfste Husfoged Mutter-spæk, Graasten, Ordre til at møde paa Dybbøl Bakke med sit Gendarmerikorps og sammes Vaaben; men de kneb ud og drog alle til Graa- sten om Morgenen meget tidlig.

1850.

Juli 16.: De danske Troppør kom over Færgen fra Als.

-- 19.: Fik vi Ordre til at møde i Flensborg med 29 Vogne fra Stel- se. De blev borte i 13 Dage.

-- 24. og 25.: var det blodige Slag

ved Jsted. De Danske beholdt Stillingen.

August 15.: Ordre til at møde i Flensborg med 3 Bogne, som skulde afløses hver 5. Dag.

Resten af Aaret gaar med Arigskørsler og Levering af Fourage, hvoraf vi leverede 15 Gange og modtog Betaling derfor i alt 105 Mark Curant.

1851.

Juni 5.: Stor Folkefest paa Dybbøl i Anledning af vor Sejr den 5. Juni 1848 over den preussiske Hær under General Wrangel.

1855.

Januar 28.: Havet frøs til og blev ikke aaben i 13 Uger. Isen var saa stærk, at den kunde bære svære Læs. Endnu saa sent som den 15. April

maatte Grønlandsfarere antre op i Sønderborg i nogle Dage, før de kunde fortsætte Rejsen.

1858.

December: Paa Grund af Regnvejr var der kun faa i Kirke i Juledagene, og Præsten fik som Følge deraf mere i Offer end Provsten. Den almindelige Stemning er imod Provst Karstensen, fordi han vilde have Roskilde Konvents Salmebog indført i Stedet for den Evang. Salmebog. Menigheden er ikke mere kirkelig vakt endnu.

1863.

November 15.: døde Frederik VII. Da man derefter en Aften sejlede her forbi med hans Lig, afbrændte vi Blus ved Stranden.

December 11.: En Bro fra Kends-

borg, der var opbrudt, kom i Dag til Sønderborg.

1864.

Februar 8.: Leverede vi 8 Brød til Befolkningen i Graasten, da vor Arme havde opædt alt for dem.

— 17.: Kom de preussiske Tropper til Broager; de tog Pastor Schleppegrel, Husfoged Bhløv og Tingskriver Hansen med, først til Egernsfund og siden til Flensborg.

— 20.: Der kommer nogle Preussere her til Skelle for at søge efter Danste og for at slaa alle Fisternes Baade itu.

— 22.: Om Natten begyndte Fægtningen ved Dymbøl.

Marts 16.: Preusserne begynder at beskjede Dymbøl fra Willersolt og

Gammelmark, 2 Gaarde paa Dynt
Mark.

Det gaar nu hele Marts Maa-
ned ud med Kanonskydning og
Krigsægter.

April 3.: Sønderborg stude i Brand.
— 18.: Preusserne tager Dybbøl
Stanser. Igen Indkvartering og
Ugtekørsel i en hel Maaned.

Maj 15.: Pinsedag var vi til Kirke,
som vi ikke havde været i 12 Uger.
Den nye tyske Præst, Hansen, præ-
dikede nogenlunde. Han var før
Krigen Præst i Hjærpsted. Blev
saa efter Trearskrigen affat af den
danske Regering. Han holdt saa
Privatskole i et lille Dønhus (Bak-
hus) ved Petersborg i 14 Aar, ind-
til han nu 1864 blev Hovedpræst
her.

Han døde i Broager 1882 og kaldtes Bafhuspræsten.

Juli 4.: Var den første Dag, vi ikke saa Soldater siden 20. Februar.

Hørrøden.

(Meddelt af N. Andersen.)

Hørrødet blev faaet i den første Halvdel af Maj i godt behandlet „Sodfællod“ (Grønjord) og i Jord med dybt Muldlag. Man skaffede sig helst „Rigsfrø“ (Rigafrø). Paa Saa-dagen fik Mandfolkene fogte Weg til Mellemmaden som Løn for vel udjært Arbejde.

For at Hørrøden kunde faa en vordentlig Længde, var det heldigt, om der i Bæfttiden kom jævnlig Regn, især før Blomstringen. Et smukkere Syn end en velgroet Hørrøden, naar den stod i fuld Blomst med den dejlige

blaa Farve, kunde næppe tænkes.

Hørageren skulde stadig luges og holdes ren for Ukrudt, der var til stor Ulempe ved Hørrens senere Behandling. Som sædvanlig saaede vi gerne 6 Skæpper Frø, dertil kom Bølgernes Del, idet de som en Del af deres Løn havde Ret til at faa saaet hver en Skæppe, der altid blev behandlet paa samme Maade som Gaardens Hør.

Høstningen indtraf lige før Kornhøsten. Den fandt Sted, før Hørreren var fuldmoden; Hørreren blev blødere og kønere, naar den blev ruset i grøn Tilstand.

Ved hele Hørrens Behandling gjaldt det om at faa saa mange Hænder af Gaardens Mandskab i Arbejde som muligt. Og derfor gaves det gerne i

„Skøvt“ (Alford), og for Overarbejde betales Overpenge.

Det rustede Hør blev bundet i Knipper og bragt ind i Løen for at „refes“, d. v. s. „Knøflerne“ (Frøknapslerne) reves af, hvortil bruges en „Hørrefes“ en stærk Jernkam. Der kunde anbringes 2 af den Slags, en i hver Side af Løen. Man tog nu Haandsfuld efter Haandsfuld og rev „Knøflerne“ af, og den refede Hør bandtes op i „Styger“, mindre Bundter, der kastedes udenfor. Refningen blev ogsaa givet i „Skøvt“ efter Antal Knipper. Ved Refningen af Pigerne Hør var det Skik, at Pigerne gav Tvebakker til Kaffen.

Efter endt Refning blev Hørren lagt i „Røde“, førtes ud til et dybt Vandhul, hvor den lagdes i en sam-

menhængende Dynge, Brædder med Stenvægt blev lagt ovenpaa, saaledes at al Hør kom under Vand. Hensigten var at faa „Skæben“, den inderste stive Stængel, til at blive stær, halvraaden, saa den senere kunde fjernes fra „Taven“, den egentlige Hør.

Hørren laa i en 8—14 Dage i Vandet, indtil den var nok. Saa toges den op, og førtes hen paa en Eng for at bredes ud saa Stænglen kunde blive mere stær, og tillige for at Taven kunde bleges; det var Pigens Arbejde at brede Hørren ud i Rader paa Engen.

Hvorlænge det skulde ligge paa Blegen, var afhængigt af Vejret, ligesom ogsaa Hørrens Godhed var afhængig af, at den havde faaet nok og ikke formeget paa Blegen, og da der

til at afgøre dette, krævedes godt Kendskab, saa maatte ofte baade Konen og den gamle Aftægtskone tages med paa Raad. Saa blev endelig Hørren bundet op, og ført ind paa et tørt Sted.

Naar Høsten var endt, blev der taget fat paa „Braadningen“ eller at saa „Skæben“, Stængelen, løs fra „Laven“, dette skete paa følgende Maade: Man havde i Nærheden af Gaarden en „Braadkule“, en aflang firkantet muret Beholder, Bunden laa noget under Jordfladen, og Beholderen var muret op over Jorden i Brysthøjde, men aaben foroven. Over Beholderen lagdes to Jernstænger paa langs og ovenpaa dem igen Hørren i et thkt Lag. Saa fyredes der

forneden for at faa al Fugtighed fjernet:

Endelig havde man 3 à 4 „Braadder“, hvorpaa Hørrn brødes itu, saa Skæverne faldt fra. Jo bedre Hørrn var bleven tørret, des bedre gik Arbejdet. En paalidelig Mand maatte derfor passe Tørringen og holde Flden vedlige.

Ved Braadningen tog man en Haandfuld Hør, holdt den fast med venstre Haand og brugte Braadden med højre, men for at intet skulde gaa til Spilde, skulde det jævnlig „tippes op“. Naar en „Lof“, en Haandfuld, var færdig, snoedes den lidt sammen og lagdes i Knipper, der hver skulde indeholde 40 „Loffer“. Man vidste, hvormange Knipper en

Mand kunde braade paa en Dag, og ud over dette betalte^s Overpenge.

Nu blev Hørren lagt hen til sent paa Efteraaret, saa skulde den „stages“. Dette var indendørs Arbejde, og blev besørget af Pigerne ved Hjælp af Husmandskoner, og det foregik altid i en Lo, hvor Støvet kunde trække bort. Man sad paa en Stol ved en „Skagesod“, et opretstaaende Bræt med et Trin fornedet til at sætte Foden paa. Med venstre Haand holdt man Loffens ene Ende over Skagesoden, mens man med højre Haand spingede „Skagetræet“, et fladt Stykke Træ med skarpe Kanter, 1 Alen langt, 6 Tommer bredt og $\frac{1}{4}$ Tomme tykt og med et kort Haandtag. Med Skagetræet slog man nu Slag i Slag paa de endnu vedhængende Skæver

Lof efter Lof, Knippe efter Knippe, og flittig maatte der tippes op, ellers gav det formegen Blaar. Der skulde tre Overgange til, den første kaldte man at „stampe“, den anden at „stæge efter“, den sidste at „renstæge“, og nu var Hørren færdig til Salg.

Det egentlige Udbytte af renstæget Hør var i Regelen 6 à 7 Lis pund efter hver Skæppe Udjæd.

Nu er Hørren i dens Abl og Behandling kun en Saga, alt dette hører Historien til. Siden Rodfrugtdyrkningen er indført, passer den ikke længere i Landbruget. Rodfrugtdyrkningen tager nu den Tid, som før anvendtes til Hørabl.

Og de folkelige Bencævneller som: Knøffer, Rejer, Støger, Røde, Skagfols, Skagebræt, Skagetræet, Braad-

kulen, Braader o. s. v. hører nu alt-
sammen Fortiden til.

Endnu skal kun nævnes, at før
Hørren kunde spindes, skulde den
hegles. Men selv Ordene hegle, spin-
de, væve er i egentlig Betydning næ-
sten helt forsvunden, kun har vi dem i
Billedsprog: at blive gennemheglet,
at spinde en Ende og at væve i en Ta-
le eller Prædiken, væve Radmel o. s. v.

**Bryllupsfikke paa Broagerland og i
Sundeved.**

(Meddelt dels af N. Andresen i Stalle, J.
Iversen i Svejrup og Fru Gallefen i
Lerstorv.)

Omtrent fire Uger før Kaaften eller
Brylluppet skulde være, holdt det
unge Brudepar Lovensøl eller Tro-
lovelse, som var et mindre Gilde, hvor-
til kun de nærmeste Slægtninge og
Nabofolk blev indbudte.

Gamle Helvaderus fortæller, at paa hans Tid skete Trolovelsen med Opredning af Brudeseng om Fredagen før Brylluppet, der altid holdtes om Søndagen.

„De Brujsfolk“ skulde først til Præsten for at blive indskreven som Trolovede, for at der siden kunde „kyndes“, lyses til Ugtestab for dem fra Prædikestolen 3 Søndage i Træk før Brylluppet. Gildet endte i Reglen med en Dans.

I god Tid før Brylluppet skulde Brudejmykkerken og Brudgomsføreren „byses“, bydes.

Og Ugedagen før Brylluppet blev der „bøjn te Kaaft“. Det skulde helst besørges af en Ugift og allerhelst af Brudens eller Brudgommens Broder, ellers den nærmeste Slægtning,

der var Ungkarl. Han var altid ridende og forsynet med en Liste over dem, der skulde indbydes, og hvorpaa alle fornødne Anmærkninger var optegnet.

Flere Steder brugtes en lang Indbydelsestale, og det gjaldt om at forrette denne rigtig, hvorfor Bydesvenden blev godt indøvet med Hensyn til Ordlyden. Denne lød saaledes:

„W skuld hjels fraa N. N. aa æ Bruj, om J vild vær saa goj aa kom te Kaaft æ Dav aat Dav ve N. N., aa om J vil hjels Jer Børn aa jert andt Folk (Tjenestefolk) te aasse aa kom.“

Aftægtsfolk maatte indbydes særskilt.

Naar der blev indbudt 80 à 100 „Stej,” Familier, maatte det regnes for en stor Kaaft. Ved Forberedelsen

regnede man i Reglen 3 Personer fra hvert Sted.

[Her tillader jeg mig at indskyde en Bemærkning om Ordet „K a a st“, som man forgæves søger en Forklaring paa i vore danske Ordbøger. Det er et gammelt Ord, som findes i vore gamle danske Love, blandt andet i Frederik II's aabne Brev af 1586 kaldes Bryllup Kaaft.]

Et Par Uger før Brylluppet skulde Bruden ud at bede Krudpiger og Dælpiger. Krudpigerne eller Brudepigerne skulde, hvis det var muligt, være Brudeparrets Søstre, en paa hver Side, og Dælpigerne enten Veninder eller Nabopiger, og af dem var der gerne fire.

I Bryllupsgaarden, i Reglen den Gaard, hvor det unge Par skulde sætte

Bo, var der Travlhed flere Dage forud for Gildet med at gøre rent, pudse op baade inde i Huset og uden om Gaarden, gøre Plads i Loerne og i Vognporten til Gæsterne.

To Dage før Bryllupsdagen holdtes den saakaldte Flæskeaften, Flæskhøtte, eller Brudesengsaften. Først om Eftermiddagen kom alle Opvartere til Kaffe, Krudpigerne og Dækpigerne maatte give Møde tidligere paa Dagen, for at samle Dækketøj m. m. til Laans i Byen. Krudpigerne laante Kaffeander, Flødepotter, Kopper, Sølspisesteker til Brudestuen, Testeer, Dylsekærter, Dylsefakke, Knive, Gasler m. m. Dækpigerne laante Tallerkener, Træspisesteker, Bordduge m. m.

Tokonen eller Opvasterkonen, som

var lejet laante Fæde, Buldfædler (større Grubefædler af Kobber) Grydskæer m. m. Ved dette var Skrifmage- ren behjælpelig; han blev ogsaa indbudt og skulde skaffe Borde, Bænke. En Del laantes i Nabolaget. Egentlig holdt han selv Oplag af Skrifter og Skraver baade til Bænke og Borde, hvorpaa der saa lagdes Brædder. Han laante Sejl til at „flej op mæ“, d. v. s. spænde ud paa Hjolden over Loen og Hilden over Boguporten.

Her paa Egnen, hvor baade Hør- avl og Husflid hørte hjemme, var der jo Lærred og Sejl nok, især hvor man dyrkede Kaps, der havde man Kaps- sejl til at beklæde Kapsbognen med; og man havde Sejl til at tørre Hørfrø og Uld paa. Men i de Byer, hvor dette ikke var Tilfældet, tog man

Bleer (Lagener) til dette Brug, som Bordpigerne hede sammen, og hvis det traf sig, at en Ble var mørkere end sine straalende hvide Omgivelser, saa kunde det nok ved Bordet give Anledning til Udraab: „Se, der er nok en graa Sky paa Himlen“, hvilket ikke var behageligt for Bleens Tjeringe.

Paa Brudsejngsdagen mødte ogsaa Skafferen, den Mand, der var lejet til at ordne hele Anretningen, og som i Forening med Kogekonen bestemte, hvor meget der skulde købes ind og bringes til Bæje af Spise- og Drikkevarer.

Skafferen var i Reglen en bestemt Mand i Byen, der havde den nødvendige Myndighed i sin Optræden, hvad der godt kunde behøves for at faa det

hele i den tilbørlige Orden med det frivillige Mandstabs Hjælp.

Dagen før Brudsfengsdagen mødte Kogetonen for at bage en Masse Hvedefager, ligesom der blev brygget en Brygning godt Øl samt slagtet en god fed Ko.

Naar saaledes alting var forberedt kunde Oppasjerne paa Brudsfengsdagen modtages til Kaffe inde i en af Stuerne, og efter at have drukket Kaffe med en Kaffe-punch begyndte man paa Arbejdet. En af Loerne skulde nu „opklejes“ og „strikkes op“, d. v. s. besættes med Borde og Bænke til de øvrige Gæster, som kom henimod Aften. Dette var jo Mændenes Sag ligesom at save Brænde til at begynde med, strikke op i Stuerne og grave Kogetulen, en

Grav i Læsfiden af Gaarden, $\frac{3}{4}$ Alen bred, 1 Alen dyb, og saa lang, at der var Plads til 5 Buldkedler. Ved hver af Siderne lagdes en flad Jernstang, der laantes hos Smeden, til at sætte de 5 Buldkedler paa. Her kogtes al Maden til Hovedgildet.

For at Kogekonen med samt hendes udvalgte Hjælpere kunde bjerge sig i Regnvejr eller stærkt Solskin, blev der ved Kogefulen rejst et Telt forsynet med Borde og Bænke.

Den allernærmeste Slægt havde for flere Dage siden bragt adskillige „Bøster“ (Skinker), som nu var bleven kogt og stod rede til Brug.

Saa henimod Aften mødte de øvrige Mænd af Bydelaget, og tillige de unge, der var indbudte, med „Bøster“ eller Pengegaver. Brudgommen tog

selv imod Skinkerne, og ved Faderens, Svigerfaderens eller en anden Slægtning's Hjælp blev de vejet og bogført. Dette skete selvfølgelig i et affides Rum, og det blev gjort, for at den unge Mand ved senere Bryllupper kunde gøre Gengæld efter samme Forhold i vedkommende Familier.

I Henhold til foranstaaende maa jeg nu indskyde en Bemærkning:

I Sundeved finder man ikke sjælden i de gamle Slægtsgaardes Regnskaber over Gaardens Indtægter og Udgifter, saaledes ogsaa Mandens Naast-Regnskab, hvor alle, baade Givende og Modtagende, er nævnt ved fulde Navn og Bosted, Aar og Dag samt Bægten af Skinkerne. En Mand, som Slægten ikke ønsker nævnt, havde Bryllup i Slutningen af Trediverne,

og af 180 Indbudte blev der givet 73 Bøster samt i Brudegave 750 Mark i nuværende Mønt. Hans Bryllup med hans anden Hustru 10 Aar senere var lidt mindre; der var 110 Indbudte, og der blev givet 53 Skinker samt 434 Mark. Samme Mand har i Løbet af 36 Aar været indbudt til 176 Bryllupper, og til disse har han ydet 104 Skinker og i Brudegaver 757 Mark.

Saa igen tilbage til vor „Flæstefest“.

Efterhaanden som Gæsterne mødte, kom de ind til Kaffe med Tobakker og Kaffeponche. Naar det saa antoges, at alle vare komne, blev der budt kogt Skinke med Hvedebrød og Smør samt Snaas og siden Rødvin. Nu blev der udbragt Skaaler for Brudefolket, syn-

gende og med Hurra; men ingen Taler holdtes, og ind imellem blev der sunget en gammel Vise. Siden hævedes Bordet med „vor Selskabs Staal“.

Naar Bordet var hævet og Loen ryddet, begyndte Dansen, og det var ingen Hindring, om Vergulbet var lidt tungt at danse paa, det var man vant til; naar der blot ikke var for store Huller. Blev det for varmt „smed man æ Rjybl“, Frakken, men „æ Rvindsof“ kunde ikke saadan kaste af sig.

Paa Brudesengsaftenen eller, som den stadig kaldtes, „æ Flæskasten“ var der kun to Spillemand, og Dansen var fri, Brudeparret betalte Musikken. Derimod maatte man paa den egentlige Bryllupsdag betale for hver Dans en Hamborger Skilling, senere

hen i Liden slog man en Handel med Spillemanden for hele Aftenen.

Hele Natten blev der til Dansen opvartet inde i Stuerne med Kaffe og Kaffe-punche, og hen paa Natten med kogt Skinke. Ofte holdt man ud til den lyse Morgen.

Til Aftapning af Vin og Brændevin, som blev leveret i Ankere, var der ansat to Vintappere, enten Naboer eller Slægtinge, som havde et særskilt lille Rum til denne Forretning. Her maatte Oppasserne hente de fyldte Flasker, efterhaanden som de blev tomme. Hos disse Mænd kunde man ogsaa faa en enkelt Cigar, men ellers stod der Tobak paa Bordene til fælles Brug.

Dagen efter kom blot Oppasserne, der mødte til Middag, nu skulde de øv-

rige Bærelser gøres i Stand til den egentlige „Kaaftaab“. Der skulde saaves Brænde nok til hele Kogningen, knuses Tvebakker til alle de mange „Klumper“ (Boller). Tvebakkerne blev fyldt i en ren, stærk Sæk og tærskede paa Logulvet med Plejle.

Bydesvenden skulde male Sennep; det gav røde og rindende Øjne. Kopperne hjalp Kogekonen med at skrabe Kød til Kødklumper, brænde Kaffe-bønner, slaa Sukker i Stykker og knække Sukker til Kaffe og Te, og Dælpigerne havde travlt med at pynte op med Blomster og Grønt, samt med at rive Heberrod.

Slagteren mødte ogsaa for under Stafferens Vejledning at hugge Kødet i passende Stykker.

Naar Oppasserne hen paa Ester-

middagen havde nydt deres Kaffe og var gaaet hjem, kom Pigerne fra Rabolaget og de nærmeste Slægtninge med „Skiffend“, der bestod af Smør, Æg og en Pot sød Mælk. At de ogsaa blev beværtede, er en Selvfølge.

Endelig oprandt Bryllupsdagen, og da mødte efter Kogekonerens Ordre Oppasser-Konerne om Morgenen i god Tid for at lave Voller til Suppen saa nu blev der travlt ude ved Kogekulen.

Omtrent midt paa Formiddagen kom Brudesmykkerken lørende for at faa Bruden smykket.

Lidt efter kom „æ Brøggumsfører“ tilligemed alle dem, der skulde med til Kirke.

Naar Bruden var smykket, drak man

Kaffe i Fællesskab og et Glas Vin ovenpaa, og saa paa Vognene til Kirke. Først førte de 4 Spillemænd, saa Bruden med Brudesmykkersten samt Bydesvenden; derefter Brudgommen med Brudgomsføreren samt en ung Karl, der tilligemed Bydesvenden skulde betjene Bruden ved hele Bryllupsfærden; de kaldtes Brudetrækkere. Sidst førte „æ Fa'ere“, Brudeparrets Fædre, og hvis de var døde, saa et Par andre Mænd af Slægten. Brudeparrets Mødre var ikke med til Kirke, de skulde blive hjemme for at tilse alt.

Uf og til paa Bejen til Kirken blæste Spillemændene et Stykke. Fra Kirkegaardsporten og op til Kirken gik Spillemændene foran og blæste; saa kom Bruden med en Brudetrækker

paa hver Side, derefter Brudesmykker-
fken, saa Brudgommen med Føreren
paa venstre Side, og siden Krudpiger
og tilsidst Fædrene.

Efter Vielsen gik det i samme Or-
den tilbage til Bognene og hjem til
Bryllupsgaarden.

Nu kom Resten af Gæsterne, der
blev modtaget med Spil, og naar man
antog, at alle var mødte, blev de „sæt“
til Bords af Stafteren med Hjælp af
Brudeparrets Fædre, og det blev nøje
overholdt at det skete i Forhold til
Slægtskabet, Mændene ved Brudgoms-
siden og Kvinderne ved Brudesiden.

Naar det ikke var altfor kaldt, var
„æ Brujstue“ i Loen, ellers i „æ Bis-
sel“. Her skulde hele Familien sidde
og saa mange af de udenby? Gæster
som muligt. Stuerne inde blev for-

beholdt Konerne, ellers var alt til fri Afbenyttelse; enhver kunde søge Plads, hvor han ønskede.

Naar Gæsterne var „sæt“, kom Suppen, paa Bordet, og hertil maatte alle Oppassere i Gang. Maden skulde jo hentes ved Kogekulen, som ofte kunde være temmelig langt borte. Skafferen satte selv al Maden paa Bordet. Altid under Musik til hver Ket i de forskjellige Værelser. Efter Suppen kom der Rød med Beberød og Hvedebrød, samt et enkelt Glas Vin.

Nu gik man fra Bordet et Par Timer og sat altting efter: baade i Bryllupsgaarden og alle Nabogaarde. De mange nysgerrige Mænd og Kvinder tog sig den Frihed at efterse alt indtil den mindste Smaating. Alt

blev vejet og sammenlignet. --- Men Naboerne vidste ogsaa Bested, de havde i Reglen deres Sager i Orden, saa der ikke blev altfor mange nedsettende Bemærkninger.

Efter at de mange Oppassere havde taget af Bordene, og Tokonen havde vasket op, blev der dækket paany af Dækpigerne og S k i n k e sat paa Bordene. Enhver søgte sin Plads igen og nød Flæsket med Snaps, Ol eller Vin.

Saa forlod man igen Bordet, og nu dækkedes til S t e g e n. Det maa her bemærkes, at Stegen blev stegt hos den nærmeste Bager, og hentedes paa Bogn til fastfattede Tid. Nu maatte Gæsterne igen hurtig til Bordet, hvilket tilkendegaves ved et Musikstykke. Der blev udbragt Slaaler med Sang, aldrig med Taler, efter „æ Brussfolks“

Staal fulgte Rangspersoners, Familiens samt Bestillingsmændenes. Og saa blev der sunget Selskabsfange, Drikkeviser samt gamle Kærlighedsviser; efter Krigen ofte Fædrelandsfange, Krigs- og Soldaterviser.

Nu gif „æ Kop“ rundt. Spillemanden og Jordemoderen gif selv med hver sin Kop. Jordemoderen mødte selv uindbuden til hvert Bryllup. Bydesvenden gif med en Tallerken til Kogekonen. Af og til spillede et Stykke over Bordet, siden hævedes Bordet ved at synge og drikke „vor Selskabs Staal“.

Til Slutning blev der dækket til det sidste Maaltid, nemlig R i s e n g r ø d med Smør i og sødt Æl eller Ungvin til.

Saa blev Bordene og de forreste

Bænke sat udenfor og Løerne gjort rede til Dansen.

Imidlertid satte Brudeparret med Brudesmykkersten samt Brudgomsføreren sig til Bords i en af Stuerne og blev opbartet af Krudpigerne med Kaffe, samtidig kunde man begynde „a a g i G j a v“, hvortil der blev opfordret, ved at Spillemanden blæste et bestemt Signal. Naar Brudeparret ved Haandtryk havde takket for hver enkelt Gave, fik Vedkommende et Glas Vin. Efter at dette var tilendebragt, gemtes Gaverne, der mestendels bestod af Penge i lukkede Sedler med Giverens Navn. Dette besørge des af Forældrene eller andre nære Slægtninge.

Det var nu paa Tide at tænke paa **B r u d e d a n s e n**, som helst skulde

være en Sekstur, en Kontra, Ottetur med en lille findig Vals og Polka bag-
efter.

Skafferen traadte først Dansen med Bruden og overgav hende til Brudgommen. Forinden Brudeparret dansede Brudgomsføreren med Brudesmykkersten og dertil Brudetrækkerne med Krudpigerne, ialt 4 Par. Det gjaldt særlig om, at denne Dans blev udført pænt og regelret, da Vedkommende blev stærk dadlet eller rost af de mange tilstedeværende Tilskuere.

Alt som Dansen gik, blev der enten i den ene Vg eller i en af Stuerne hele Natten igennem budt Kaffe og Kaffe-puncher, og der blev overalt sunget og holdt Løjer.

Siden langt ud paa Natten, før

man tog hjem, gav det S k i n k e med S n a p s, V i n og K a f f e.

Et saadant Gilde trak ofte ud helt til den lyse Morgenstund, inden de sidste Gæster tog hjem, der blev drukket slet ikke saa lidt ved et Bryllup. At mange af Mændene blev lystige, er en Selvfølge, men blev en enkelt Mand drukket under Bordet, saa blev dette anset for en Skam.

Søndagen efter Brylluppet skulde det unge Par i Kirke, de saa Indbudte, Bestillingsmænd og den nære Slægt, holdt saa om Eftermiddagen „Kaastrahale“ eller „Aaagda“, d. v. s. Ende paa Gildet. Dagen efter mødte alle Oppassere og Dælpiger til Middag paa Resten af Gildemaden, og saa blev alt det Laante leveret tilbage.

Nu er alt forandret, det sidste Bryll-

lup, som blev fejret paa denne Maade, holdtes i Sommeren 1896.

Fra Stenderup.

Det er meget paafaldende, at der allerede i 1613 kommer Klage fra Stenderup over øde Gaarde, noget, som først bliver almindeligt 50 Aars senere, efter Svenskekrigen, Polakernes Grusomheder, men dog især efter den dræbende Blodgang 1659. Aarsagen til denne tidligere Uffolkning kendes ikke.

Byens Klage grunder sig paa nedenstaaende Tingsvidne, som er ordret afskrevet, kun Stavemaaden er gjort mere forstaaeligt for Nutidslæsere:

Jeg Peder Eggirdsen, tilforordnede Herredsfoged over Nybøl Herredsting udi Sundeved, dertil og vi her tilkaldte Tolf-

Mænd af samme Herred, som er: Knud Pedersen i Strannisgaard, Lauritz Duus's, Peder Rasmus's i Ubenbøl, Christen Jørgensen i Snogbæk, Jørgen Christensen i Allerup, Mads Niels's i Sottrup, Peder Jens's Hans Andersen i Blans, Thyge Jørgensen i Skelle, Peder Bundtzen i Gammelgaard, Thyge Anders's i Mølmark og Nis Thamsen i Ragebøl, kjender og gjøre alle vitterligt.

Efter som vi af begge Forkaldsmænd i Etenderup for nogen Tid siden ere opkrævet med Nabovernes Samthkke at bese Nogen deres Gaarde, hvilke og udi nogle Aar haver ladet ligge øde, og saa Maade gjøre Ufred udi samme deres By, som alle Grundejere klage paa. Hvilken Lejlighed vi besøgt haver, og inden Nybøl Ting vores Dom her paa hdermere af os have æstet og begjæret.

Di kunne vi her om ikke andet thy og

finde, end hvor gammel Hævd bør at blive ved Magt, uden saa er Kongen, Herren og gode Mænd som Lodsejere vilse gibe igjen op, og samdrægtigen forligge. Alt paa Ret- tens Begne. Til Vidnesbyrd uuder min som er Herredsfogdens Skrivi her under- trykt.

Givet paa Nyhøi Ting
den 4. Dag Marts Anno 1613.

Efter de foresundne Papiere har Stenderup i en Arrække ligget i en lang, vedvarende Strid med de om- givende Byer om Skel, Hegn og Fredning.

I enkelte af disse Dokumenter er Marstallet anført med romerske Tal, saaledes er 1557 betegnet med XV.LVII.

Med enkelte af Nabobyerne er der blevet sluttet Forlig. Af et saadant

Førligsdokument med Dybbøl fra 1618 anføres lidt af Slutningen:

„Ovenstaaende Førlig mellem Dybbøl og Stenderup om Hegn skal herester staa usfor-krænkter, og hvem af begge Parter, baade fødte og usøbte eller deres Efterkommere, fordrister sig herimod at gjøre, skal give i Brøde Tredive Rigsdaler og os Førligsmænd to Tønder Røstoffer Øl.“

Følgende er mig meddelt af N. Ludvigsen paa „Tavhav“, det er det gamle Navn paa hans Gaard, og stammer fra en Mark midt i Byen der tilhører Gaarden, som hedder „Tavhavpold“ og var Byens gamle Brandested.

I Maret 1844 har den daværende Ejer af Gaarden Tavhav, Peter Iversen, optegnet følgende:

Gaarden Tavhav er den 23. Juni 1565

af Dronning Dorthea paa Roldinghus givet til Klosteret i Sønderborg og hørte siden til St. Jørgens Hospital.

Den ældste Besidder af Bolet, som der vides Navn paa, er Mikkel Lorenzen. De svenske Prigere, der kom her den 19. August 1657, borttog fra den daværende Tjer 3 Heste samt ogsaa Sønnen Nis Lorenzen. Faderen fulgte med til Byens Grænse, men de mishandlede den gamle Mand. Saa grueligt, saa han kom hjem med 7 Stik i Laaret. Sønnen vilde Svenskerne beholde, men 8 Dage derefter flygtede han fra dem og kom hjem igen. Faderen blev glad, men døde af sine Saar den 29. August.

*

En Plads i den østlige Ende af Stenderup By, hvor 3 Veje støder sammen, nævnes endnu altid som „æ Bruffeng“. Overleveringen paa=

staar, at Navnet stammer fra, at en Brudsfærd fra Tørremosegaard paa Vej til Nybøl Kirke væltede der med Bruden.

*

En Mark der tilhører N. Ludvigsen kaldes „Tranbrynd“. I det nordvestlige Hjørne findes en Mose med en lille Forhøjning, der kaldes „Matros-Mos“. Sagnet fortæller, at her i ældre Tid er nedmanet en Matros, som havde gjort Mytteri.

*

I Kresten Lorenzens Loft er der en Stente, der kaldes „Alftæt“. Der fortælles, at en ung Pige engang i gamle Dage er blevet overfaldet af en Ulv her; men hun havde et Tønde-baand i Skørtet, som Ulven gav sig til at gnave i. Da Pigen mærkede

det, sprang hun oven ud af Skørtet og slap paa denne Maade bort fra Ulven, der beholdt Skørtet.

*

I Stampagerfort ligger en stor Kampesten. Der fortælles, at paa denne, sad Kong Boimar altid, naar han med sine Jægere holdt Hvil og spiste sin Mellemmad.

*

Der menes, at Navnet „Tabhav“ stammer fra den Tid, da Stævningen til Grande skete ved en „Tab“, Grandepind, Budstikke, der bares fra Nabo til Nabo, og ved den sidste blev stukket op i Taget over Døren.

*

Pladsen, hvor den nuværende Fri-menighedskirke ligger, har altid været kaldt „æ Kirkebjerg“. Sagnet for-

tæller, at da Sognetirken blev bygget og skulde ligge paa Kirkebjerg, kunde Byggemændene aldrig komme videre, da Nisserne hver Nat nedbrød, hvad der var bygget om Dagen, og bar Stenene ned til den Blads, hvor Sognetirken nu ligger. Det endte saa med, at man nødsagedes til at bygge der. Nu ligger Frimenighedskirken paa „æ Kirkebjerg“ uforstyrret af Nisser og Troldeøj.

Ramsjer,

jom brugtes ved Lodtrækning, meddelt af
J. Lorenzen.

Rundt om i en grøn Meis,
Dæe groer møie godt grøent Greis
Jen, to, tre, fire, fem, sejs.

*

Ele mele mem
kaf kaf klem
stef staf væl.

Ikkede nikkede suffede se,
Kafel daafel dumme ne
Koffens Brot
Hungerstot
Wiz du alleregen dot.

Ramsjer fra Broogerland.

Hans fraa Blans,
han red ad Rief
aa løjt en Pief,
han red ad Tønder
aa slov en sønder;
han red ad Væf
aa ladt en bestæf;
han red ad Uffenraa
aa ladt en beslaa;
saa red han hjem
aa sæf a æ Alem.

*

Ride ride Ranke
store Hest aa blanke
frraa æ Møl aa te æ Røl,
der var ingen ander ind
end lild Pær aa Pind,
aa to gammel skirren Rvind;
di sad aa fogt en Grød,
den var hverken sur eller sød,

den var hverken haard eller blød.
De tob en Stif,
æ bild i dær Grød aa sliit.
Di tob en tænd Brand,
aa slov mæ aa min saar Hand
De gør dem en vær Skaj
æ stat Ild aa Hus aa Laj.
De brænd,
æ rænd
op i Kongens Kalgaard,
dær er Bord aa Bænte,
dær er Vin aa stænte
dær er Dreng, der kytter Vuld,
dær er Pigger, der spinder Guld,
dær er Kotte, der slær aa æ Trom,
dær er Mø, der danser om.
Snorom, snorom, snorom.

*

Et Straaj i æ Glas,
de sejer Ras,
tre Kotte aa jen Mus,
de sejer Rasmus.

•

En Stavver i æ Mog,
de sejer Fog,
tre Rogger rundtom,
de sejer Fogom (Fotum).

Naar man hører Gøgen første
Gang, skal man sige:

„Kuffut i æ Kløv,
hvor manne Nar maa æ løv.“

Lige saa mange Gange som den
derefter kuffer, saa mange Nar skal
man leve.

*

3 Broager levede før Midten af
förrige Aarhundrede 9 Skræddere, de
hedte: Kis, Krog, Kryk, — Spetter,
Lærk, Fut, — Thomsen, This aa
Vild-Gut.

Lav vi skrøb 3 Krykker (1777)
bløv aald æ Mark i Lykker;

eller

da bløv ald Verden delt i Sej og Lykker.

Fra Felsted Sogn.

Alt det efterfølgende er mig meddelt af J. Iversen, Svejrup. Sine Afstrifter af de gamle Dokumenter har han velvillig overladt mig til Afbenyttelse, ligesom han ogsaa har sendt mig en Del af sine Optegnelser om By- og Folkestikke, Sagn, Marknavne og Ordsprog, hvorfor jeg her siger ham min bedste Tak.

Sognevidne om Uhre.

I det Herrens Aar 1504 Søndagen før de 12 Apostlers Dage, er kommen en Bondemand kaldet Thomas Jensen paa Felsted Kirkegaard og har spurgt min hele Menighed, hvem der siger, at det er ham bitterligt, at Særmarken kaldet Uhre beliggende i Stensvang, har været hans og hans Forfædres? De svarede som Bønder og Jnderster

jamdrægtelig, sigende paa deres sande Ord, at de ikke ved eller af Forældre har hørt andet, end at den foranskrevne Særmærk har været brugt af ham og hans Forgængere igennem Hundrede Aar i rolig Besiddelse.

Paa disse foranskrevne Ord, har Thomas Jensen bedt min Menighed til Følsted om et Sognevidne, som han ærlig og redelig har faaet af otte sødte Mænd, saaledes kaldede nemlig: Peter Hakensen, Chresten Tyksen, Thomas Mattesen, Peter Mikkelsen, Nis Tyksen, Johan Kossen, Jes Hakensen, Nis Christensen. Disse foranskrevne otte er gaaede ind, og har raadsført sig med hinanden. Atter endrægtig indkommen paa Følsted Kirkegaard, har de vidnet, sværgende ved deres Helgenes, at alle Punkter og Artikler er

gaaede, og passerede, saasom ovenfor
staar skrevet.

Udtog af en Kontrakt.

Aar 1640 har Niis Rüdeman fra
Felsted Nørballer solgt til Andreas
Jørgensen fra Barnæs et Stykke Land
i Felsted Skov, fra Barnæs Vej til
Vælken 6 Skp. Land, for 120 Mark
lybft. Han skal ham derpaa bygge 4
Fag Hus af Egetræ for 40 Mark.

Sælgeren forbeholder sig Genkøbs-
ret.

Undertegnet med 3 Husmærker.

Forlig fra 1654.

Bitterligen være alle og enhver som
denne Fordrag læse eller høre læse, at
efter som imellem Peder Tøhjen og
Rasmus Lauritzen benabare, er
kommen en Misforstand af Brede og

Hastighed, som desværre mangen kan tilfalde imellem hverandre, og eftersom den ene saavel som den anden intet andet ved eller kan beskjylde som Vre og godt, og de Ord, som er talt ikke saa ilde ment, som de er optagne paa begge Sider af Jvrighed og Hastighed. Saa have Sjælesørgeren med andre underbenævnte ærlige Dannemænd, fordi de er gode ærlige Kristne og benabarde udi et Gaardsrum tilfammen, at forlige dem igen sig foretagen: Alt hvad Ord der var talt af Jvrighed skal være dødt og intet, — nedgravet i Jorden, ingen ærlige Mennesker at taale eller oprøbe dem i nogen Maade, menz hermed venligen forliget. Og hvo denne Fordragt oprydder skal give Jvrigheden 20 Rigsdaler, Kirken 4, Sjælesørgeren 2 og

de ærlige Dannemænd en Tønde
thst Ol.

Gud gibe dem og os alle samtligen
Fred og Sundhed. Til ydermere
Stadtfæstning have vi og de med os
denne Fordragt med vores Hænder og
brugelige Husmærker underskrevet og
bekræftiget.

Felsted tredje Pinsedag Aar 1654
underskrevet med Navne og Husmærker.

Kontrakt.

Anno 1681 den 22. Februar har
Herredsfoged Mickel Thansen til
Buskmose og Sandemændene Jens
Christensen af Støbbæk og Hans As-
musen fra Hostrup tinglæst en Kon-
trakt, hvorefter Morten Hansen fra
Nørhølle Felsted, overlader sin Søn-
nesøn Hans Nijsen sit Arvefaad med

Hus, Land, 3 Plougbestier, 2 Røer, og det forhaandenværende Boscab, med Undtagelse af 2 Rister, paa den Betingelse at Hans Nissen skal betale Gælden hos Øvrigheden, Kirken og Peter Ruster i Felsted; samt ved de Gamles Død betale til hans egne Sødstende og Søsterbørn en samlet Sum af 20 Rigsdaler til Deling. Desuden skal Hans Nissen svare til Morten Hansen og Kone følgende Aftægt: En Ko frit i Foder og Græs, 24 Skæp Rug, 24 Skæp Malt, 12 Skæp Boghvedegryn, 12 Skæp Havre, et fedt Svin og 4 fede Gæs aarlig.

Han skal indrette dem et lille Sovekammer bag Biseldøren, med en lille Skorsten eller Rakkellovn; sørge for deres Beklædning, naar de ikke kan

fely, og endelig ved Døden lade dem ærlig kristelig begrave.

Undertegnet:

Morten Hansen. Hans Nissen.

Derefter tinglæst og understreven med 3 Bomærker.

Skifte og Deling i Nørballe.

Tingdagen den 30. Januar 1683 bekendtgør Herredsfoged Ernst Møller til Buskmose med Sandemændene Jens Christensen fra Støbbæk og Hans Nsmussen fra Hoftrup, at paa Ting er mødt de 3 upartiske Herredsmænd Peter Jessen af Fjlsted, Utzer Lorenzen og Peter Lassen af Nørballe, som har foretaget Skifte efter den forrige Aar afdøde Nis Martensen i Nørballe paa følgende Maade: Efter Faderens sidste Vilje, skal den

ældste Søn Hans have Bedstefaderens Raad, Datteren Anne skal beholde det halve Boel og i det hele have en Broderpart af Arven. Hans skal foruden Bedstefaderens Raad have det halve af Boelet's Grund i Skov og Mark, hvorimod Anne beholder halv Boelet's Bygninger, 2 smaa Tøster, Raadhøve og Gaardsrum til Arv og Eje. De skal være halvt om Skatter og Laster, undtagen naar Bønder og Raadnere sammen skal forrette deres fyrstelige Tjeneste. Derimod skal de være halvt om Spændtjenesten. Brødrene Peter og Jes Nissen skal have hver 40 Mark og hver en lille Avie. Pengene bliver staaende rentefrit et Aar.

Uf de 5 Blobberter faar Hans 2 og Anne 3, hvorfor hun skal betale Her-

redsfogdens Løn med 2 Daler. 4 Køer og 4 Marstalbe er delt mellem Hans og Anne ved Lodtrækning. Af 4 Svin har de faaet hver 2. De 3 forhaandenværende 3-aarige Kvier vil de græsse i Fællesskab, og ved Salget dele Pengene. Af Bogntøj og Jern-tøj har hver faaet sin Del. En lille Stabelkiste har Hans faaet, Anne beholder en Kornkiste, 1 Kværn, 1 Dejstrug og det tomme Træværk som findes ved Stedet.

Gæsfene deles først om Middelsdag. Det lange Bord i Biselen, Bloven og Sarven, ialt vurderet til 2 Daler, har Skiftemændene sat til deres egen Løn og Tæring.

Af Gæld findes:

Peter Degn i Felsted en Obligation paa 16 Mark, hvorfor en lille Uger i

Stensvang er sat i Pant, desuden til forskellige 112 Mark, ialt 128 Mark. Naar Per Degn har bragt Gødningen ud paa Ageren i Stensvang, vil de begge indløse den, og iøvrigt være halvt om Gælden.

Enken Bottele Nissens Aftægt er aarlig 12 Skæp Rug, 12 Skæp Malt, 6 Skæp Boghvedegrøn, 6 Skæp Havre, et fedt Svin og 2 fede Gæs. En Aftægtsko skal de græsse i Fællesskab og Anne skal fodre den om Vinteren.

Anne skal lade Moderen begrave og have hendes Efterladenskaber.

Reserklæring.

Tingdagen den 12. November 1689 har Herman Lehn, Herredsfoged for Lundtoft Herred tinglæst en Erklæ-

ring og Bested ifølge hvilken Hans Boisen og Nis Møller i Følstedskov giver en Tresekklæring, og gør Afbigt til Peter Hansen, Ejer af Krusmøllen, for Bagtalesse. Paa Peter Hansens Begne fremtraadte Jørgen Møller som Klager.

Sandemændene var Nis Nepsen fra Høkkerup og Nsmus Thomsen fra Skovbøl.

Af Lumbøl Bykrønike.

Om vore Efterkommere vil vide, hvorledes det har været i vore Dage, da vil vi give dem det skriftlig. Først i Aaret 1714 i Grev Carl Ahlefeldts Tid fik vi Kontrakt om, hvad Arbejde vi skulde gøre, 6 Skæp Land skulde hvert Boel pløje. Men Byen var til den Tid 14 Boel; nu blev der 3 Boel

nedlagt, saa blev der kun 11 Boel igen. Disse maatte nu ikke alene pløje men ogsaa betale kongelige og forskillige Skatter samt til Kirken og Kirkens Betsjente for de 3 Boel, saalænge Verden staar.

I Mæret 1721 fik vi en anden Kontrakt om, hvad de 11 Boel skulde gøre, og som lyder paa daglig Fortjeneste. I Mæret 1724 blev salig Grev Carls Gods altsammen solgt, vi 11 Boel og fire Raadnere her i Byen, 5½ Boel og fem Raadnere i Kværns samt Grøngrøft Stamgaard altsammen købt af sal. Rancelliraad Paulsen for 16,000 Rdlr.

Saa fordøde Paulsen fra os og hans Egtemage; siden blev hun trolovet med en anden Herre ved Navn Seidelin. Han solgte hele Godset

Grøngrøft i Aaret 1756. til Detlef Johan Peter for 38,000 Rdlr.

Og Hans Petersen Ejer af Ladegaard og Gammelgaard var Lovensmand for samme Detlef Johan Peter. Men Lovensmanden maatte selv betale ald den Købesilling, som Grøngrøft Gods kostede, saa blev han Herre over hele Godset.

Siden adskilte han det hele, baade Bønder og Raadnere. Dog beholdt han i Kværø 5½ Boel, 5 Raadnere, 2 Skove og 4 Kobler til Ladegaard. Her i Byen folgte han 2 Boel til Justitsraad Kock paa Skovbølgaard. Saa var vi kun 9 Boel her i Byen samt 4 Raadnere, vi blev ved Grøngrøft.

Siden vilde han have, at vi 9 Boel skulde gøre, hvad han lod befale, men

dette blev os alt for svart, saa maatte vi søge Retten med ham i Slesvig, det blev til Forlig 1758.

I Aaret 1759 solgte han vi 9 Boel og 4 Raadnere med Stamgaarden til Nsmus Bohnen. 1760 fik Hans Petersens Søn Andreas Petersen, som da var Ejer af Ladegaard, vi 9 Boel af N. Bohnen paa Grøngrøft. Saa skulde vi gøre Høvtjeneste til Ladegaard, og gøre alt som han lod befale, saa denne Høvtjeneste blev os utaalelig, saa matte vi anden Gang søge Retten i Slesvig 1762. Det blev en haard Strid, dog hjalp Gud os, saa den fik en god Ende.

Da han mærkede, at Bønderne vilde anlægge Sag mod ham, rejste han til Slesvig og indbød alle Advokater og Raadsherrer til et flot Gilde, men til

fit Uheld glemte han at indbyde en gammel Advokat A. Haack, som saa antog Bøndernes Sag, og Forliget fra 1758 blev nu igen kendt for gylbig. Om nogen vilde vide hvad dette kostede, da maatte vi Bønder betale 600 Rdlr., men for Andreas Petersen kostede det endnu mere. Om samme Kapt. Andreas Petersen fortælles der mange Historier. Engang væddede han med en anden om hvem der hurtigst kunde fortære 100 Rigsdaler, han vandt Væddemaalet ved at spise en 100 Dalers Seddel paa Smørrebrød.

En anden Gang vilde han færge sig over til Sønderborg, men da det gik ham for langsomt tabte han Taalmodigheden og satte med Hesten ud af Færgen og svømmede over.

Andre. Petersen beholdt os saa ind-

til vi skrev 1765, saa vilde han sælge os selv ald den Frihed han havde haft over os. Vi besluttede os dertil, men maatte staffe tvende Lovensmænd, og dertil fik vi da disse velfornemme Mænd Ebbe Hinrichsen paa Buskmose og Hans Jepsen af Ringenæs, disse gjorde fuld Røbslutning for os, og blev enig med ham om 9000 Rigsdaler, de 5000 at betale 1766 og de 5000 i Maret 1767.

Nedenstaaende

Fortegnelse og Burdering over Besætning og Bohave

fra 1. Oktober 1754 paa et halvt Boel i Tombøl er i flere Henseender baade lærerig og tiltrækkende, idet man ser, hvad en Halvgaard indeholder paa den Tid, samt ogsaa ser man den

Tids smaa Priser, som er opført efter
 daværende brugelige Rourant Bereg-
 ning. (1 Skilling = 7½ Pg., 1 Rigs-
 dalér à 48 St. = 3,60 Mk.)

	Rigsd. St.
2 sorte Køer	12 —
1 rød og 1 graa Ko	12 —
2 sorte do.	12 —
3 toaarige Kvier	9 —
2 smaa Kalbe	1 —
1 brun Hoppe 8 Aar	11 —
1 do. do. 11 Aar	9 —
1 sort Ballak 7 Aar	11 —
1 brun Hoppe 5 Aar	8 —
1 sort 2-Aars Hoppesæl	6 —
5 gamle Faar	5 —
3 Lam à 2 Mark	2 —
2 unge Svin	2 16
12 Gæs à 12 Skilling	3 —
2 Vogne med Tilbehør	12 —
1 do. do.	6 —
Plov og Harve	1 32

1 Bul og 3 Haandsøfjer	36
1 Krumsøfse, 3 Bor, 1 Sav	25
2 Huggejern, 1 Sav	16
1 Slæde	40
2 Hjuløfjer	16
2 Grave og 1 Tørvespade	12
1 Græs og 1 Lyngle	24
3 Møg og 2 Høforke	32
2 Vefroge	4
2 Tørvebører, 4 Tørveforke	24
1 Haffelsetifte	32
1 hel og $\frac{1}{4}$ -Steppe Maal	16
1 Båndspand	5
Rværn og Bagetrug	7 —
Smørfærne	16
1 Kaalbøtte	8
1 Gryntønde, 3 Bøtter	14
7 Mælkebøtter	21
1 Øltønde, 4 Ølbægere	36
1 Kornkifte	2 —
1 Kobbertedel à 13 Pund	4 3
3 Messingfedler, 1 Jerngrhde	2 40
Jldtang, Skovl, 2 Redelhanter, 1	

Jernlampe		14	
2 Rister af Eg	11	—	
1 do. af Fyr		32	
1 rødmalet Stab	11	32	
1 gammelt Fyrrestab.		14	
1 do. af Eg		20	
1 do. af Fyr		14	
1 Ege Skuffebord	2	—	
4 lave Træstole		18	
2 Senge	25	—	
1 gammel do.	1	16	
2 Senge ikke vurderet			
Forstelligt	1	27	
<hr/>			
Ialt			192 31

Af foran nævnte Genstande ejer Godsherskabet:

			Nigåd. St.
4 af de bedste Røer	25	—	
4 af de bedste Heste	39	—	
2 Vogne	2	—	
Blod og Harve	1	32	
<hr/>			
Madsens Gæld:			77 32

	Rigsd.	St.
Herstabet	8	—
Iver Jepsen i Svejrup	6	—
Peter Petersen i Tombøl	1	8
Jens Juhler i Nørballe	2	—
Johan Jensen i Nørballe	1	10
Felsted Kirke	1	—
Botille Thomsen	—	16
Hans Juhler, Tombøl	—	24
Tjenestepigen	2	—
For Burdering og Skifte	4	32
	<hr/>	
Gælden ialt	104	26

	Rigsd.	St.
Ovenstaaende Burderingssum	192	31
Herimod Gjæld	104	26
Formue til Deling	88	5

Aftægt paa foranstaaende Halvboel:

- 1) Aftægtsbolig i Vognskuret, 1 Tønde Rug, 1 Tønde Byg, 1 Tønde Boghvede, en slagtet fed Gaas, 7 Læs Tørv.
- 2) en i Besætningen af Aftægtsfolkene valgt Kv frit i Foder og Græs.

Skolen i Boorup.

Den 15. Marts 1772, har Hertug Frederik Christian af Augustenborg og Justitsraad Rock i Naabenraa givet følgende Befaling:

Børnene skal gaa bestandig i Skole fra deres 7.—13. Aar. Skolelærer Peter Petersen fra Vert skal have Frihellig og 12 Skæp Land; og aarlig 24 Skilling og 4 Brød af hvert Barn eller for hvert Brød 1½ Skilling.

Af de Børn, som ikke regelmæssig besøger Skolen, faar Skolelæreren 1 Skilling ugentlig og 2 Brød halvaarlig.

Endelig for hvert af samtlige Børn en Julegave efter Forældrenes Vilje og Formue.

By og Gilbestikke i Fjellsted Sogn.

Smeden

var selvstreven Dyrlæge, gif ogsaa stundom saa vidt i Lægekunsten, at han trak Tænder ud paa Folk. Ved Bjordenes Udstiftning fik han Land udlagt til et Par Aker; derfor skulde han holde Bøndernes Redskaber vedlige — Heftebeslag osv., men Bonden skulde selv levere Kul, Jern og — Brændevin samt trækkeBælgen. Smeden var et yndet Samlingssted, der vankede Brændevin, Vittigheder og Nytt.

I Traasbøl fik Smeden af hver Bonde to Skæpper Byg. Til Gengæld gjorde han et Gilde, som kaldtes „Smejøl“, det blev i Regelen meget fugtigt, da Smeden tillige var Kromand.

Bed Barnefødsler

hentedes foruden Jordmoderen nogle Koner i Nabolaget til Hjælp. Naar Fødselen lykkelig var overstaaet, indfandt der sig flere Koner, og saa blev det drukket Mjød, Brændevin, og længere op imod vor Tid Kaffe og Punch. Konerne blev i Reglen temmelig rasende, saa det var ikke godt Møde for enlige Mandfolk, som de overfaldt, slog Hatten af, og stundom forsøgte at rive Klæderne af Kroppen.

En Nat havde min Bedstemoder været med, imidlertid var der faldet Sporsne. Næste Morgen kom Naboens Pastor Høck op til hende og sagde: „Naa Madam Jversen, De har nok ikke været rigtig sikker paa Benene i Nat“.

„Hvoraf ved Præsten det?“

„Jo Madam Jversen, jeg har fulgt deres Spor i Sneen.“

Ærø.

I de store Byer var Bydelaget til Begravelse delt i flere, i de mindre Byer var der kun et Nabolag. Enhver Mand i Laget havde Forpligtelser til at yde Hjælp ved Begravelsen, saasom Ringning, Indbydelse til Ærø, Opvartning ved Gildet, samt bære Liget ud af Huset til Vognen, og fra Vognen til Graven. Hvem der ikke efterkom disse Bestemmelser, hjemfaldt til Bøde.

I Tombøl var det fordum Skik at betale en Daler til Kirken for Brug af Ligbaaren og Liglagener.

Dagen før Begravelsen samledes

Kvinderne i Lighuset til „Ristlæg“, der dog nærmest bestod i et Raffegilde. I Mørkningen kom Mændene.

Naar saa paa Begravelsesdagen Liget var baaret ud af Huset, maatte Opbartningspigerne straks tage Ligstammelen og Lagenerne bort, da der ellers snart igen vilde komme Lig i Huset.

Saa snart Liget var sænket i Graven, samlede Følget i Kirken til Ligprædiken. Imidlertid uddelte Degnen en Del Kobbermønter af en Pose til hele Følget, som de saa efter Prædikenen igen ofrede paa Alteret baade til Præst og Degn for saa atter at vandre i Posen. Denne Skik blev i Aarene 1820—30 afføffet af Pastor Høck. Men Præsten var snild nok til at saa dette Offer forbandlet til et rig-

tigt Offer til Præstens og Degnens egne Lommer, og som saadan bestaar det endnu.

⚔ Bind

gik paa Omgang mellem Bønderne i Fjlsted, Nørhølle. Hvem der havde Binden, skulde give Husly til alle Tiggere og løse Folk, som i rigelig Mængde kom om Aftenen ad Landevejen. De søgte helst Husly i Smugtroer og andre Huller og gik nødig efter Binden, hvor Vært og Værtinde ikke var deres Jævnlige, som i de smaa Huller. Her fortæredes de om Aftenen sammen med Husets Beboere, hvad de havde sammentigget. Fra 1760 lejede Sognet en Stodderkonge eller Præsterfoged for 40 Mark Kurant om Aaret, han maatte være en haandfast og mo-

dig Mand, forsynet med en forsvarlig
Stok til at jage disse løse Folk tilbage
over Sognets Grænser.

Sagn.

Braaborg.

En lvs Stribe i Muldjorden, der
fører fra Toldstedet Braaborg ved
Bovrup Bæk hen til den gamle Lande-
vej til Sønderborg, kaldes endnu
„Volle Daaes Vej“.

Braaborg er fra gammel Tid be-
rygtet for Spøgeri, der kom Gengan-
gere derfra helt hen til Felsted.

Druvøj

var i gammel Tid et Badested paa Na-
benraa = Sønderborg Landevej mellem
Svejrup og Felsted. Her spøger det.

I forrige Tider har rimeligvis Fa-

milien v. U et haft Bosted her i Nærheden. Der findes Spor af et Boldssted.

Møgvej

har i gammel Tid været et dybt og bundløst Badested paa Landevejen mellem Felsted og Tombøl, hvor Vandet fra Møgelmoose løber over Vejen. Den nuværende Bro kaldes Møgvajebro.

U Tingsti

gaar fra Svejrup over Tombøl, Felsted, Høstrup og Stubbæk Marker ad Urnehoved til. Spor af den, samt Stenter i Stengærderne findes endnu.

U Prækersti

gik fra Skobbøl ned over Græblingbjergene, gennem Syvmandsfløven og Høstrupskov til Stranden, og langs

denne til Nabenraa. I Folkemaalene kaldes Byen „Skofel“; i 1783 nævnes den „Schuffel“. Byens Navn har ikke noget med Skov at gøre, men maa søges andetsteds.

Slyngsten.

Indtil først i forrige Aarhundrede laa der en stor Kampesten paa Tumbøl Nørmark. Den kaldtes Slyngstenen, fordi den var slynget af en Kæmpekvinde paa Als efter en utro Elsker. Under Farten var den gaaet i 2 Stykker, hvoraf det ene faldt paa Dymbølbjerg, det andet havnede her. Navnet er fra gammel Tid stedsfæstet til et Par Gaarde paa Tumbøl Nørmark.

Selve Stenen blev kløvet og anvendt til Kværnsten i en Oliemølle i Flensborg.

Æ Bøddelfrog.

Et Grundstykke paa Søgaardsmark,
som grænser ind til Felsted Sogn, kal=
des „æ Bøddelfrog“ og et Vandhul
derved „æ Nafferdam“.

Greven paa Søgaard maa her have
haft sin egen Skarpretter med Bosted
i den øde Aftrog.

Ordsprog.

Gavimaal er bedst.

*

Ven der æder Grejs om Sommer, skal thy
Halm om Vinter.

*

Var hæ for di Sledst, di Buldrend bidder it.

*

En Guldløggel luffer old Laas op.

*

Ven der gjemmer te æ Nat,
gjemmer te æ Nat.

*

Na spink aa spar,
kan læng var.

*

Rus na Bus,
gir tom Hus.

*

Hund aa Dreng
kan hods læng.

*

Ue Kuen kan vær ud i æ Fortlæ, aalt hvad
æ Mand kan tør hjem mæ fier Hæst.

*

Den der er sød i sin Tael,
hæ Fanden i æ Hael.

*

Løgn hæ fort Ven.

*

Hvor æ Storstens Røg gær emod æ Vær, der
rajer æ Mand, hvor den gæ mæ æ Vær, æ
Kuen.

*

Ripdrif na Svatgjæld skal en vær sø for.

*

Gamle Navne paa Bakker.

Bygbjerg, Faldbjerg, Tastebjerg, Syholdt, Brunby, Kirkebjerg, Tævehy, Hellehy, Hovbjerg, Rævebjerg, Knækkelhy, Taarnhy, Lindbjerg, Daggelbjerg, Tullersbjerg, Transbjerg. Dambjerg, Rjøbjerg, Kvosthy, Tobbesten, Brækbjerg.

Mere om Ukre.

Der er ved dette Sognevidne flere Mærkeligheder. Det ses straks, at det stammer fra før Reformationen, da Nævningerne sværger ved deres Helgener.

Endvidere dette, at Jordsmon eller Grundstykke tilsværges en Mand, som Ejendom ved Kirkenævn. Saavidtman kan se er dette modstridende de daværende Love. I Tydske Lov, som gjaldt

her, findes intet, der kan give Ret dertil. Tydste Lov III 69: „Trolldom værges ved Nævn i Kirkesogn“.

Og fra 1559 er der en kirkelig Bestemmelse: „Ingen Sognepræst skal udgive eller besegle noget Sognevidne uden aleneste Studsmaal“. Altsaa kun for rent personlige Ting maa der udstedes Sognevidne.

Disse personlige Studsmaal, der udstedes paa Kirkestævne til Folk, som flytter til fjernere Egne, er ikke saa sjældne.

Om Aarsagen til Forholdet med Uhre kan der kun have Formodninger, dels at Ejendomsretten ikke bestredes, og dels at Folk her havde vanskelig ved at finde Retten, enten hos Godsejere eller de forskellige Amtshuse, og der var langt til Sles-

vig og København; idet hele meget uregelmæssige Retsforhold.

Om Retsproget, der baade paa Amtshusene og Godskontorerne var tyst, mens derimod Kirkesproget var danskt, kan have nogen Betydning, derom kun Formodninger.

Slutning.

Saa kom vi da til Ende med dette lille Forsøg paa Jndsamling af gamle Minder i Sundeved. Det synes, at Jndsamlingen af Folkeminder her ikke er tilendebragt, ja næppe ordentlig begyndt, og at der her er en stor og rig Mark at samle paa. Det var at ønske, at en yngre stedkendt Mand eller Kvinde, helst en indfødt Sundevedbo vilde tage fat. Her er en Mængde hengemt i Folkeminder og gamle

Strifter.

Tiderne ændres, mange gamle Stikke er gaaet eller gaar af Brug, og de gamle Papirer ender, paa Grund af Nybygninger og nye Bostæder, til sidst paa Loftet i en gammel Kasse til Føde for Mus og Røtter. Den opvoksende Ungdom synes rundhaandet med at kaste det gamle bort.

Men det burde ikke ske. De burde saaledes ikke glemme de gamle B o m m æ r k e r eller H u s m æ r k e r, men bevare dem, hvad der vel bedst kunde ske ved at lade dem lave af Jern eller andet Metal og sætte eller fastgøre dem over Døren eller Borten paa den Gaard, hvor de hører hjemme.

Og Folkemaalet med de mange, gemte gamle nordiske Ord.

Jngensfeds i vort Land er Modersmaalet saa godt bevaret som her.

Skønt fremmed og ukendt faar man det Indtryk, at her findes en flittig og sparsommelig Bøndestand, og man vil vanskeligt blandt disse danske Bønder finde en eneste af de saakaldte „Knaaldproprietærer“, ja næppe Stof dertil.

Naar J. L. Knudsen, Jakob Knudsens Fader, der var Lærer i Rødding i Dansk, Gudelære, Sagnhistorie og Sang, udtalte om Sundevedboerne, at disse flinkefolk ikke rigtig var modtagelige for det, han havde at byde: Bragesnak og Kæmpeviser, men derimod var dygtige Regnemestre; giv dem Matematik og Tal, saa er de der, de ligefrem svælger i Tal — saa fik man efter dette en Fø-

lelse af, at de ikke havde stor Modtagelighed for det digteriske, var noget tørre. Og uden at have mindste Kendskab til Folk der eller til Sundebød, hvor jeg aldrig havde været, levede jeg i denne Tro, at der muligvis var lidt om det med Tørheden.

Men saa en Dag for mange Aar siden fik vi i Møllen Huset fuldt af Fremmede. Det var Sangforeningen fra Allerup. De sang saa dejligt, saa dejligt, saa jeg kun en Gang før har været jaaledes henrevet af Sang — det var, da jeg hørte de svenske Studenter synge i Roskilde Domkirke. Allerup Sangforening er stiftet 1868, er altsaa 46 Aar gammel, der er Folk deriblandt, som har været med helt fra Førstningen af og synger endnu.

Tal og Toner synes efter dette jo næsten som Modsetninger, men der maa mellem dem være et inderligt Slægtskab.

Desværre og næsten for sent er jeg bleven gjort opmærksom paa, at Fjellsted Sogn ikke hører til Sundeved. Som Fremmed burde jeg have søgt fuld Klarhed over den Ting i Tide, især da jeg mærker, at Sundeved ikke er saa grist efter at forstørre sit Omraade, og frasiger sig al Erobringstrang. Sundeved er altsaa det gamle Nybøl Herred, de fem Sogne: Broager, Dybbøl, Nybøl, Sottrup og Ullerup - dette og ikke mere.

Da man som før er sagt, her i Sundeved holder saa godt fast paa

Folkemaalet, saa vil vi slutte med
Provst Karstensen:

Ikke til Hove stedes mer jeg turde,
Næppe hos Bonden man mig undte Ro,
Haardhed jeg led, og vaanded mig jeg gjorde,
Naar man mig stødte og traadte mig med
Sto.

Bonden min Ven
Blev dog igen

Græd med mig i Stilhed mangan Aften hen.

Inholdsfortegnelse.

	Side
Fra Broagerland	3
Uddrag af Kirke-Rognstabsbogen . .	6
Smeden i Stelle	8
Gamle Bystikke i Stelle	11
Bomærker i Stelle	17
Marknavne fra Stelle samt Navne paa Gravhøje, Udflyttergaard og Beje	21
Ord og Udtryk af Folkemaalene paa Broagerland	22
Af Dagbogen	27
Høravlen	35
Bryllupsstikke paa Broagerland og i Sundeved	43
Fra Stenderup	66
Ramser	73
Ramser fra Broagerland	74
Fra Fjlsted Sogn:	
Sognevidne om Ure	77
Udtog af en Kontrakt	79
Kontrakt	81
Skifte og Deling i Nørvalle	83

Rezerklæring	86
Af Lumbøl Hskrønike	87
Fortegnelse og Burdering over Besætning og Bohave	92
Stolen i Bovrup	97
By- og Gildeskikke i Felsted Sogn:	
Smeden	98
Bed Barnesødsler	99
Træl	100
De Bind	102
Sagn:	
Braaborg	103
Drusvaj	103
Møgvaj	104
De Tingsti	104
De Prækkersti	104
Slyngsten	105
De Bøddelfrog	106
Ordsprog	106
Gamle Navne paa Bakker	108
Mere om Ure	108
Slutning	110

